

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Фонд Східна Європа

ЛАБОРАТОРІЯ
ЗАКОНОДАВЧИХ
ІНІЦІАТИВ
www.parlament.org.ua

Євген Ніколаєв

Як присуджувати вчені звання в Україні?

Серпень 2016

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ЦЕНТР

Як присуджувати вчені звання в Україні?

(Policy Paper)

Автор:

Євген Ніколаєв

Київ 2016

Європейський інформаційно-дослідницький центр створено з метою надання народним депутатам України інформації, яка може бути використана ними у законотворчій діяльності. Центр здійснює пошукову, аналітичну і дослідницьку роботу щодо галузевих політик та права інших держав (насамперед країн ЄС) і міжнародних організацій.

Адреса: 01008, м. Київ, вул. Садова, 3А, каб. 434

Телефон: +38 (044) 255-36-69

E-mail: euinfocenter@rada.gov.ua

Веб-сторінка: www.euinfocenter.rada.gov.ua

Години прийому: з понеділка по п'ятницю, з 10:00 до 15:00

Діяльність Центру є частиною проекту, що реалізує ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив» у рамках програми USAID «РАДА: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво». Програма USAID «РАДА», що виконується Фондом Східна Європа, сприяє становленню підзвітного, відповідального і демократичного парламентського органу.

Більше на www.radaprogram.org

Думки, викладені в цій публікації, є виключною відповідальністю авторів дослідження та не обов'язково відображають точку зору USAID, Фонду Східна Європа та Лабораторії законодавчих ініціатив.

Зміст

<i>Анотація / Abstract</i>	4
Резюме	5
1. Опис проблеми: актуальність, масштаб	9
2. Чим не задовольняє чинна політика?	13
3. Варіанти вирішення проблеми	25
4. Пропонований підхід до вирішення проблеми	29
5. Що треба зробити стейкхолдерам для вирішення проблеми	36
Висновки	39
<i>Список використаних джерел</i>	40
<i>Додаток 1. Загальноєвропейська шкала рівнів володіння іноземною мовою</i>	42
<i>Додаток 2. Результати експертного опитування щодо поточних та бажаних параметрів системи вчених звань</i>	43

Анотація

Державні вчені звання доцента, старшого дослідника та професора відіграють помітну роль у кар'єрі українських науковців та освітян. У 2016 р. впроваджено жорсткі вимоги до здобувачів учених звань, пов'язані із наявністю міжнародних публікацій, сертифіката з англійської мови, проходженням закордонного стажування. Публікація висвітлює ключові проблеми нових вимог, демонструє діапазон варіантів рішень із зміни системи вчених звань з метою вирішення цих проблем. Пропонується сукупність заходів із реформи системи вчених звань в Україні, спрямована на наближення цієї системи до кращого світового досвіду і зокрема на зменшення державного регулювання у цій сфері.

Abstract

State-awarded degrees of Docent, Senior Researcher and Professor play an important role in the career of Ukrainian academic staff. Since 2016, new harsh requirements for the acquisition of these degrees have been introduced. These requirements include international publications, English-language certificate, and internship outside Ukraine. The publication examines the key problems of new requirements, and shows a range of possible steps of changing the system of academic degrees so as to address these problems. A complex of measures of reforming the academic degrees which aims at bringing the degrees system closer to best international practices and at a deregulation of this sphere is considered.

Список скорочень

ВНЗ – вищий навчальний заклад

Держстат – Державна служба статистики України

КМУ, Кабмін – Кабінет Міністрів України

с.н.с. – старший науковий співробітник

МОН – Міністерство освіти і науки України

МОНМС – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Резюме

Одержання вчених звань є традиційним етапом професійної кар'єри українських науковців та університетських викладачів. Серед 86,2 тис. кандидатів і 16 тис. докторів наук, які працювали в українській економіці у 2014 р., певне вчене звання мали більш ніж 95% докторів і кожен другий кандидат наук. Вчені звання необхідні для зайняття окремих посад у ВНЗ. Держава гарантує викладачам і науковцям доплату у розмірі 25% посадового окладу (за «молодше» звання доцента або старшого дослідника) або 33% (за «старше» звання професора). На виплату цих доплат українська економіка щорічно витрачає до 1 млрд грн.

З початку 2016 р. Міністерство освіти і науки України висунуло нові вимоги до здобувачів учених звань. Необхідно мати сертифікат з англійської мови, публікації у міжнародних наукових журналах, взяти участь у стажуванні закордоном. Ці вимоги є надмірними та фінансово витратними, вони були жорстко розкритиковані.

У цій публікації висвітлюються ключові проблеми, пов'язані як із новими вимогами до здобувачів учених звань, так і з функціонуванням системи вчених звань в цілому. Обґрунтовуються засади нової моделі цієї системи.

Ключові проблеми нових вимог до здобувачів учених звань:

- ◆ ігнорування критики професійної спільноти при прийнятті нових вимог;
- ◆ неякісна нормативно-правова база з цього питання;
- ◆ відчутні грошові витрати, пов'язані із виконанням нових вимог;
- ◆ необхідність належного володіння саме англійською, а не якоюсь іншою іноземною мовою (вимога є дискримінаційною);
- ◆ висунення освітньої вимоги для здобуття вченого звання, що суперечить тому, що вчене звання не є освітнім (кваліфікаційним) рівнем;
- ◆ незрозумілість для широкого загалу змісту окремих критеріїв (рівень «B2» володіння англійською мовою);
- ◆ незабезпеченість вимог ресурсами.

Основні проблеми системи вчених звань у цілому:

- ◆ вимоги ускладнюються кожні 3-5 років;
- ◆ присвоєння офіційних вчених звань суперечить сучасній міжнародній практиці та принципу академічної автономії;
- ◆ вимоги можуть не відповідати потребам безпосереднього роботодавця (ВНЗ, наукового інституту), який не може на них вплинути;
- ◆ зниження посадового окладу доцентам і професорам, якщо ті вчасно не одержують відповідне вчене звання.

Проблема може розв'язуватися за кількома напрямками:

- ◆ перегляд конкретних вимог до одержання вчених звань;
- ◆ перегляд системи вчених звань з тим, аби відійти від «диктату» держави у цій царині, впровадити принцип академічної автономії;
- ◆ перегляд системи фінансування наукової та освітньої сфери, зокрема зміна критеріїв оплати праці наукових та науково-педагогічних працівників, аби вчені звання не сприймалися як фінансовий інструмент, що гарантує одержання доплати до посадового окладу.

Підготовлені пропозиції стосуються ситуації, у якій **проблеми системи вчених звань вирішуватимуться без принципових змін системи оплати праці відповідних працівників.**

Рекомендації із вдосконалення системи вчених звань спрямовані на наближення системи вчених звань до кращого світового досвіду, де вчені звання присвоюються університетами та мають почесний статус. Українська освітня й наукова спільнота сьогодні не підтримує одномоментного переходу до повної академічної автономії у цьому питанні. Тому на поточному етапі доцільно провести часткову лібералізацію системи вчених звань.

Пропонуються такі кроки із вдосконалення системи здобуття вчених звань та перегляду їхньої ролі у професійній діяльності науковців та освітян:

- ◆ збереження офіційного, державного статусу першого вченого звання старшого дослідника або доцента;

- ◆ передача повноважень із присудження другого звання професора університетам та науковим інститутам;
- ◆ «розвантаження» вчених звань від тих функцій, які можна покласти на наукові ступені (вимога для зайняття адміністративних посад і таке інше);
- ◆ зменшення доплати за «державні» вчені звання на користь збільшення доплати за науковий ступінь;
- ◆ скасування норми про зниження посадового окладу професора або доцента, якщо особа протягом двох років не одержала відповідне вчене звання;
- ◆ впровадження гнучких вимог до присвоєння вчених звань: частина вимог є обов'язковими, частина – за вибором здобувача та/або його роботодавця;
- ◆ висування дещо різних вимог до представників різних наук;
- ◆ формування якісної нормативно-правової бази у царині присвоєння вчених звань.

Міністерство освіти і науки України при впровадженні цих заходів має спиратися на консультації із дорадчими органами (Громадська рада МОН, Рада молодих вчених при МОН) та представниками освітянської й дослідницької спільноти.

Предметом консультацій можуть бути такі питання як:

- ◆ принципи зміни системи вчених звань;
- ◆ ступінь інформативності про професійні досягнення, переваги і ризики можливих критеріїв присвоєння вчених звань;
- ◆ розробки рекомендаційних документів щодо кращих практик присвоєння звання професора
- ◆ способи уникнення корупційних ризиків, пов'язаних із передачею від держави (МОН) до установ-роботодавців (ВНЗ, наукових установ) частини повноважень із присвоєння вчених звань.

Викладені рекомендації мають на меті формування «перехідної» системи вчених звань. Вони спрямовані на зменшення значення вчених звань у науковій та освітній сфері. Після проведення часткової лібералізації, а також за умови зміни принципів фінансування праці освітян і науковців можна буде реалістично ставити і питання про повну автономію освітніх і наукових закладів у питанні статусу вчених звань, а отже, про скасування системи офіційних (державних) вчених звань як такої.

1. Опис проблеми: актуальність, масштаб

Науковці та викладачі вищої школи в Україні упродовж своєї кар'єри мають можливість одержати два офіційних вчених звання. Перше, «молодше» вчене звання університетського викладача – «доцент», а дослідника у науковому інституті – «старший дослідник» (згідно із редакцією закону про вищу освіту від 2014 р.; до того це звання мало назву «с.н.с.» – старший науковий співробітник). Друге, «старше» звання – «професор», незалежно від сфери зайнятості його одержувача.

В Україні система одержання двох вчених звань існує одночасно із системою здобуття двох наукових ступенів. Досліднику необхідно одержати усі чотири відзнаки, аби досягти вищих щаблів академічної кар'єри. Втім, якщо у світі існує чимало країн із двома науковими ступенями (кандидат наук / доктор філософії та доктор наук / доктор габілітований), то одночасне з ними існування двох офіційних вчених звань, які присвоюються державою, властиве тільки пострадянській академічній традиції.

Наявність вказаних «чотирьох порогів академічної кар'єри» [12], двох наукових ступенів плюс двох вчених звань, раніше не викликала помітного невдоволення. Одержання одного або двох наукових ступенів – загальна вимога до науковців у всьому світі. А передбачена законодавством доплата до посадового окладу за наявність вченого звання виправдовувала відносно незначні (порівняно із захистом дисертації) разові зусилля заради одержання атестата доцента, с.н.с. або професора.

Проте у 2015 р. МОН представив проект нових вимог до здобувачів учених звань, які стали обов'язковими наприкінці березня 2016 р. [6; 11]. Нові правила одержання вченого звання є суттєво складнішими за попередні, передусім через вимогу пред'явити міжнародний сертифікат із англійської мови, але також й унаслідок необхідності опублікувати наукові статті у виданнях, що індексуються у наукометричних базах «Web of Science» або «Scopus» та пройти стажування закордоном. З цієї причини виникло широке обурення новим порядком присвоєння вчених звань. У березні-квітні експерти, викладачі й науковці назвали скасування нових вимог до присвоєння вчених звань одним із перших кроків, який має зробити новий міністр освіти і науки.

Питання дотримання розумних критеріїв для одержання вченого звання важливе через ту роль, яку ці звання відіграють в особистій

кар'єри освітян та науковців, у роботі освітніх та наукових установ. Вчене звання, згідно із законом про вищу освіту, необхідне для зайняття окремих посад, таких як керівник ВНЗ, керівник (декан) факультету, керівник (завідувач) кафедри, а також для того, аби очолити вчену раду ВНЗ. Законодавство не встановлює аналогічну вимогу про необхідність вченого звання для зайняття адміністративних посад у державних наукових інститутах. На наявність вченого звання зважають при призначенні аспірантам наукових керівників. Вчені звання авторів або задіяних осіб вказують практично у всіх наукових документах та публікаціях. За присвоєння особі вченого звання на засіданні вченої (науково-технічної) ради мають проголосувати колеги, які мають це звання.

У 2014 р. в економіці України працювало 86,2 тис. кандидатів і 16 тис. докторів наук. Певне вчене звання мали більш як 95% докторів наук і кожен другий кандидат наук (рис. 1). Упродовж 2015 р. вчені звання були присвоєні більш ніж 6 тис. особам (рис. 2).

Законодавство гарантує науковцям та університетським викладачам доплату за вчене звання доцента і старшого дослідника/с.н.с. у розмірі 25% посадового окладу, за звання професора – 33% окладу.

Аби виплатити одному доценту або старшому науковому співробітнику доплату за вчене звання, роботодавець має сплатити близько 1200 грн. на місяць, а професорові – 1600 грн./міс. (виходячи з поточного рівня посадових окладів у бюджетній сфері й із урахуванням податків та зборів). За останніми доступними даними, на кінець 2014 р. в українській економіці працювало 38,8 тис. доцентів, 8,4 тис. старших наукових співробітників та 11,2 тис. професорів. За цими цифрами можна орієнтовно оцінити загальну величину доплат за вчені звання, яка щорічно виплачується в Україні:

- ◆ доцентам = $1200 \text{ грн./міс.} \times 12 \text{ міс.} \times 38800 \text{ осіб} \approx 559 \text{ млн грн./рік}$;
- ◆ старшим науковим співробітникам = $1200 \text{ грн./міс.} \times 12 \text{ міс.} \times 8400 \text{ осіб} \approx 121 \text{ млн грн./рік}$;
- ◆ професорам = $1600 \text{ грн./міс.} \times 12 \text{ міс.} \times 11200 \text{ осіб} \approx 215 \text{ млн грн./рік}$;
- ◆ загальна сума доплат за вчене звання $\approx 559 + 121 + 215 \approx 895 \text{ млн грн./рік}$.

З одного боку, реальна сума менша за обчислену внаслідок того, що не всі науковці працюють на повну посадову ставку і не кожен з них зайнятий у ВНЗ або науковому інституті, де виплачується зазначена доплата.

З іншого боку, посадові оклади та відповідні доплати у гривнях поступово зростають. Тому цифру 900 млн – 1 млрд грн./рік можна вважати певним орієнтиром на ближчі два-три роки щодо економічної «ціни питання» доплат у поточній системі вчених звань в Україні.

Рисунок 1

Кількість науковців із вченими званнями, зайнятих в економіці України у 2014 році [8, с. 68, 74]

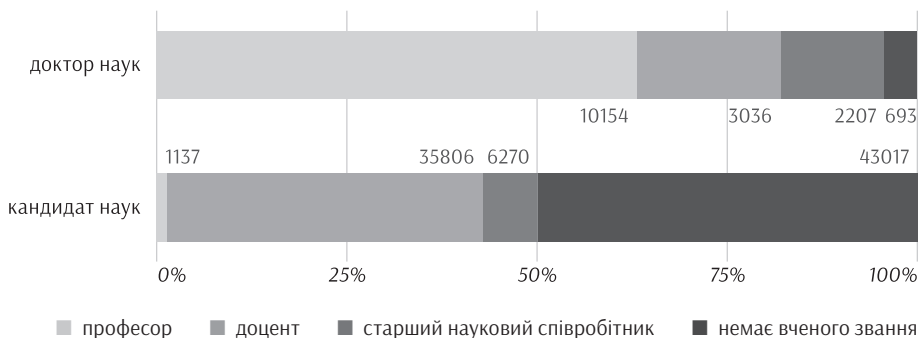
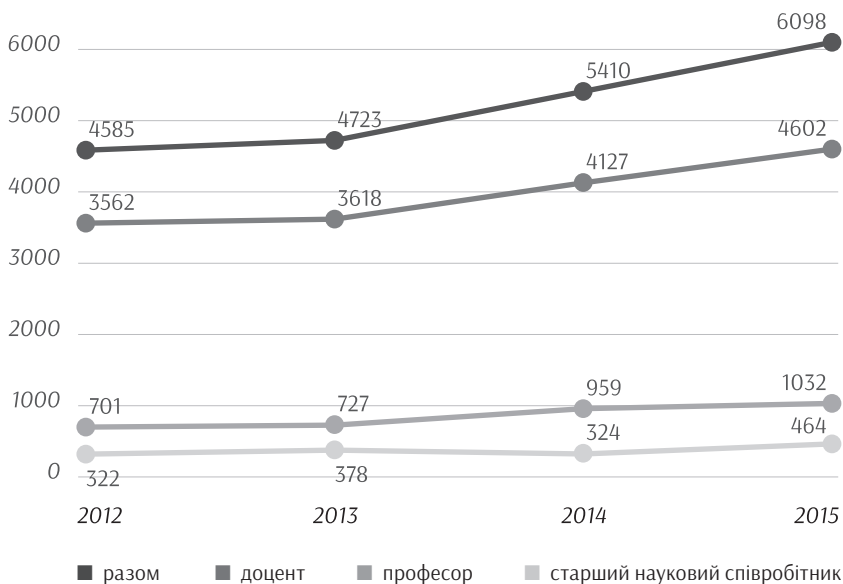

Рисунок 2

Кількість вчених звань, присвоєних у 2012–2015 роках

(укладено за наказами МОНМС/МОН про присвоєння вчених звань)

Отже, проблема полягає у встановленні у 2016 р. неприйнятних для наукової та освітянської спільноти критеріїв присвоєння вчених звань, які є необхідним щаблем кар'єри освітян і науковців, їхньою статусною ознакою, дають доступ до певних академічних, адміністративних, фінансових ресурсів та дозволяють виконувати деякі професійні функції.

Водночас, аналіз цієї проблеми критеріїв є гарним приводом розглянути ширший контекст засад функціонування в Україні системи вчених звань. Можна порушити чимало питань. Яку роль відіграють вчені звання в освітній та науковій системі, які завдання на них покладено? Які можливі способи їх присудження? Хто має визначати критерії їх одержання, держава чи академічні та освітянські установи? Скільки має бути офіційних вчених звань: два, тільки одне чи жодного? Скільки почесних звань? Як співвідносяться функції вчених звань та наукових ступенів? Як наблизити українську систему вчених звань до сучасної міжнародної практики? Якщо погодитися, що назріло питання реформування цієї ланки академічної системи, то якою мірою й у яких напрямках воно має відбутися?

Це дослідження орієнтоване на вирішення двох питань, які допоможуть вирішити проблему неприйнятних вимог до здобувачів учених звань:

1. Які вимоги мають висуватися до здобувачів учених звань, а які – ні?
2. За якими алгоритмами має функціонувати система присудження вчених звань в Україні?

Далі у цій роботі досліджується присвоєння вчених звань працівникам наукових установ та вищих навчальних закладів, але не розглядаються особливості присвоєння вчених звань діячам культури і мистецтв, оскільки на цю категорію осіб не поширюються нові критерії присвоєння вченого звання.

2. Чим не задовольняє чинна політика?

Чинне українське законодавство не містить жодного визначення ані поняття «вчене звання», ані конкретних вчених звань «старший дослідник» (або попереднього «старший науковий співробітник»), «доцент», «професор». Незважаючи на це, вчені звання присвоюються та відіграють покладені на них функції.

У контексті двох сформульованих у вступній частині питань цей розділ поділяється на дві частини. Перша присвячена проблемам, пов'язаним із поточними вимогами, які має виконати претендент на здобуття вченого звання. Друга частина розділу розглядає суперечливі аспекти сучасної системи присвоєння вчених звань в Україні (рис. 3).

2.1. Чим не задовольняють вимоги до вчених звань 2016 року?

Від початку 2016 р. діє новий «Порядок затвердження рішень про присвоєння вчених звань» [11]. Він є сумнівним із юридичної точки зору. Так, у п.п. 8–10 містяться конкретні вимоги для одержання вчених звань, хоча їх там не повинно бути:

- ◆ по-перше, сферою регулювання документа є «механізм затвердження... рішень про присвоєння вчених звань...» (п. 1), що виключає з предмета регулювання підстави для прийняття цих рішень, якими є критерії присвоєння вчених звань;
- ◆ по-друге, п. 5 нового Порядку прямо вказує: «Порядок присвоєння науковим і науково-педагогічним працівникам вчених звань вченими радами, основні критерії оцінки їх науково-педагогічної або наукової діяльності... затверджує... МОН», що суперечить наявності таких критеріїв у цьому ж порядку, адже він був ухвалений не міністерством освіти, а постановою уряду (отже, маємо юридичну колізію).

Цей документ оперує поняттями із невизначеним змістом. Зокрема, він вимагає від претендентів на одержання вченого звання мати «документи, які підтверджують міжнародний досвід кандидата на отримання звання», без жодних уточнень. Такі формулювання, які передбачають можливість довільного тлумачення їх змісту, традиційно розглядаються як потенційні лазівки для корупційних діянь.

Рисунок 3

Основні проблеми чинної української системи здобуття вчених звань

Проблеми вимог до вчених звань 2016 року	
	<ul style="list-style-type: none">• Юридично неякісні нормативно-правові акти, що містять нові вимоги
	<ul style="list-style-type: none">• Умови одержання вченого звання пов'язані із відчутними грошовими витратами (складання міжнародного іспиту з англійської мови, оплата міжнародних публікацій, закордонне стажування), компенсація яких не передбачена
	<ul style="list-style-type: none">• Нерозуміння широким загалом змісту окремих критеріїв (рівень «B2» володіння англійською мовою)
	<ul style="list-style-type: none">• Дискримінація осіб, які замість англійської вивчали іншу іноземну мову
	<ul style="list-style-type: none">• Сприяння розвитку академічно недоброчесного ринку підготовки та друку необхідних публікацій на замовлення
	<ul style="list-style-type: none">• Відсутність переваг на робочому місці для осіб, які одержать вчені звання за новими жорсткими вимогами, порівняно із особами, які одержали атестат про вчене звання на попередніх, значно простіших умовах
	<ul style="list-style-type: none">• Прийняття нових вимог всупереч гострій критиці їх проекту
Неголіки системи вчених звань в цілому	
	<ul style="list-style-type: none">• Невідповідність сучасному міжнародному досвіду
	<ul style="list-style-type: none">• Ускладнення вимог кожні 3-5 років
	<ul style="list-style-type: none">• Заперечення принципу академічної автономії
	<ul style="list-style-type: none">• Вимоги до здобувачів учених звань найчастіше не відповідають потребам безпосередніх роботодавців, які не мають впливу на ці вимоги
	<ul style="list-style-type: none">• Час від часу держава висуває вимоги із очевидними негативними наслідками (у 2008–2010 роках для одержання звання доцента було необхідно бути автором підручника, що призвело до засилля неякісних, плагіатних навчальних видань)
	<ul style="list-style-type: none">• Зниження посадового окладу через два роки роботи на посаді доцента або професора, якщо за цей час не одержане відповідне вчене звання
	<ul style="list-style-type: none">• Однакові назви деяких посад і вчених звань, що може викликати плутанину

До того ж, у документі наявні окремі помилки. Наприклад, у ньому «доплата» за вчені звання, яка виплачується згідно із законодавством, названа «надбавкою» (п. 16), унаслідок чого цей пункт порядку взагалі неможливо застосувати. Озвучене МОН пояснення, що у майбутньому власникам атестатів про вчене звання, отриманих за «новими складними» правилами, може бути встановлена ще й «надбавка», порушує логічну послідовність прийняття управлінських рішень.

Прийняття Кабінетом Міністрів постанови із вимогами до здобувачів учених звань порушило вимоги закону про вищу освіту в частині того, що повноваження із встановлення порядку присвоєння вчених звань належать МОН [2, стаття 13, пункт 1, підпункт 19]. Кабмін наділений повноваженням встановлювати порядок затвердження рішень вчених рад про присвоєння вчених звань [2, стаття 54, пункт 4], який, за логікою, не повинен містити критеріїв присвоєння цих звань. Закон «Про освіту» (стаття 32), втім, надає КМУ повноваження встановити порядок присвоєння вчених звань; відповідні норми законів «Про освіту» і «Про вищу освіту» суперечать одна одній.

Згідно із джерелом у МОН, саме міністерство вирішило затвердити цей порядок не власним наказом, а постановою КМУ для того, аби ускладнити та зробити тривалішою процедуру внесення змін до нього, якщо наступний керівний склад МОН матиме таке прагнення. Так нові вимоги діятимуть довший час. Тобто, поточне керівництво МОН побоюється, що наступному керівництву МОН чинний порядок не сподобається?

Втім, ухвалений Кабміном «Порядок затвердження рішень про присвоєння вчених звань» не повністю відповів на питання про конкретний зміст нових вимог до здобувачів учених звань, оскільки ці вимоги сформульовані у документі розпливчато. Наукова й університетська спільнота одержала конкретні вимоги у наказі МОН [6], прийнятому в січні 2016 р. Впроваджені цим наказом нові вимоги до здобувачів учених звань, які не висувались раніше, наведені у таблиці 1.

Впроваджуючи нові вимоги, МОН мало на меті:

- ◆ заохотити молодих українських науковців та викладачів до підвищення свого фахового рівня;
- ◆ сприяти підвищенню присутності української науки на міжнародній арені, заохотити дослідників до активізації міжнародних контактів.

Таблиця 1

Новації вимог до здобувачів учених звань від 2016 р. [6]

Тип вимоги	Вчене звання	доцент; старший дослідник (колишній с.н.с.)
	професор	
Володіння англійською мовою	міжнародний сертифікат з англійської мови рівня не нижче B2 або наявність у здобувача не менше 10 праць , опублікованих англійською мовою у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз Scopus або Web of Science	міжнародний сертифікат з англійської мови рівня не нижче B2
Наукові публікації	не менше трьох публікацій у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science	не менше двох публікацій у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus чи Web of Science
Викладання іноземною мовою	викладання навчальних дисциплін мовою країни, яка входить до ОЕСР (для працівників ВНЗ; звання професора або доцента)	
Міжнародне стажування	досвід навчання, стажування або роботи у вищому навчальному закладі, науковій (або науково-технічній) установі в країні, яка входить до ОЕСР та/або ЄС, або керівництво/участь у виконанні проектів, які фінансуються зазначеними країнами	

Втім, нові вимоги були прийняті всупереч думці освітянської та наукової спільноти, вони наразились на значну критику [1; 4; 13]. Узагальнимо її далі.

1) Наявність міжнародного сертифіката з англійської мови рівня не нижче B2

Цей критерій передбачає дві складові:

- а) володіння претендентом на одержання вченого звання англійською мовою на певному рівні;
- б) наявність міжнародного сертифіката, який це підтверджує.

Очевидно, метою є перший субкритерій. Але, формулюючи вимогу про міжнародний сертифікат, МОН визнає неможливість довіряти українським документам, які могли би підтверджувати рівень володіння тією чи іншою іноземною мовою: ваші колеги за потреби видадуть вам будь-який документ, сертифікат чи кваліфікаційне свідоцтво. З іншого боку, практично не існує можливості «купити» міжнародний сертифікат з англійської мови без наявності необхідних для його одержання знань, тому вимога МОН не позбавлена логіки.

Проте ця вимога не позбавлена й численних проблем. Зокрема, далеко не всі (у тому числі з-поміж викладачів іноземних мов) розуміють, що таке «рівень B2». Висловлюються різні думки:

- ◆ рівень B2 завищений, складний для опанування;
- ◆ частина викладачів іноземної мови не володіє своєю мовою на цьому рівні;
- ◆ досліднику достатньо меншого рівня опанування мови для успішної комунікації з іноземними колегами тощо.

Насправді вказаний рівень є четвертим із шести шаблів опанування певною мовою як іноземною за шкалою Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (ці рівні позначаються як A1, A2, B1, B2, C1, C2; їх опис наведений у додатку 1). Рівень B2 не є завищеним: за різними документами, цього рівня опанування іноземною мовою в Україні мають досягти випускники середніх шкіл із поглибленим вивченням іноземної мови та всі, хто одержує диплом бакалавра. Якщо ставиться питання про недосяжність цього рівня для викладачів і науковців, це лише констатує факт, що поставлені в Україні цілі вивчення іноземних мов у середній та вищій школі залишаються профанованими і декларативними. Ще одна суперечність – у тому, що за новими правилами підготовки в аспірантурі аспіранти мають оволодіти іноземною мовою на рівні C1 [9, п. 27, абзац 6]. Після цього вони стануть докторами філософії, з часом – доцентами/старшими дослідниками/професорами – і матимуть демонструвати нижчий (B2) рівень володіння англійською мовою, ніж той, на який вони навчались (C1).

Ще одна важлива проблема вимоги про наявність міжнародного сертифіката з англійської мови – висока фінансова обтяжливість. Вартість складання міжнародного іспиту з англійської мови становить близько 2500-3500 грн. (\$100-130), ця сума майже еквівалентна

розміру місячного посадового окладу викладача (науковця). Підготовка до іспиту (вивчення іноземної мови) є іншим рядком витрат, необхідних для виконання вказаної вимоги.

Інші проблеми вимоги «наявність міжнародного сертифіката з англійської мови» для одержання вченого звання:

- ◆ вчене звання не є окремим кваліфікаційним рівнем у розумінні щаблів Національної рамки кваліфікацій [10]. Тому воно не повинне засвідчувати набуття особою нових знань, вмінь, комунікативних навичок, і останні не мають бути умовами його здобуття. В цьому контексті, отже, вимоги про іноземну мову є нелогічними, іноземну мову можна вимагати у здобувачів наукових ступенів, оскільки саме наукові ступені є шаблями рамки кваліфікацій;
- ◆ у розвинених країнах не поширена практика вимагати від науковця або викладача міжнародний сертифікат з іноземної мови для професійного зростання, ця вимога є українським ноу-хау;
- ◆ не обґрунтовано, чому вимогою є володіння саме англійською, а не якоюсь іншою іноземною мовою. У школі, університеті та аспірантурі в Україні особа (за винятком лінгвістичних спеціальностей) могла опанувати одну із таких іноземних мов: англійська, німецька, французька, іспанська. Ті, хто раніше вивчав не англійську, а якусь іншу іноземну мову, поставлені у нерівні (дискримінаційні) умови;
- ◆ з'являються повідомлення про зловживання з ознаками корупції: адміністрації окремих ВНЗ тиснуть на своїх викладачів, аби ті починали готуватися до складання іспиту за власний кошт й у певному екзаменаційному центрі;
- ◆ здобувачі «старшого» та «молодшого» вченого звання поставлені у нерівні (дискримінаційні?) умови щодо наявності міжнародного сертифіката з англійської мови: потенційні професори можуть замінити цей сертифікат на 10 наукових статей англійською мовою, а майбутні старші дослідники та доценти такої можливості позбавлені.

Розуміння цих застережень призвело до того, що у проведеному в квітні 2016 р. фейсбук-опитуванні стосовно критеріїв, які мають або не мають висуватися до здобувачів учених звань (додаток 2), вимога

про наявність міжнародного сертифіката з англійської мови викликала найбільше неприйняття. Обов'язковою її вважають 4,4% опитаних, а такою, що має бути виключена з критеріїв для присвоєння вчених звань, – 65,5%.

Ці аргументи варто взяти до уваги ще й через те, що міжнародний сертифікат з іноземної мови необхідний не лише для одержання вченого звання. Відповідно до нових ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, такий сертифікат повинні мати «науково-педагогічні (педагогічні) працівники, які забезпечують провадження освітньої діяльності іншою, крім української та російської, мовою» [5і, додаток 12, примітка 7]. Розширення сфери обов'язкової наявності міжнародного сертифіката без компенсації витрат на його одержання створює небезпечний прецедент для української освіти і науки.

2) Новою вимогою до здобувачів учених звань є також наявність у них кількох публікацій у виданнях, включених до наукометричних баз «Scopus» або «Web of Science».

Тема таких публікацій сама по собі не нова для України. Ці публікації вже кілька років необхідні для захисту дисертацій, їм присвячений окремий рядок у щорічній звітності викладачів та дослідників про наукову діяльність, вони включаються до критеріїв розподілу державного фінансування освітньої діяльності та наукових досліджень. Проблемою є те, що практика підготовки публікацій, які задовольняють названому критерію, не набула в Україні нормального вигляду.

Ключовою складовою цієї проблеми виявилась неготовність більшості українських авторів (особливо це помітно у суспільних і гуманітарних науках) готувати публікації належного наукового рівня, які можна безкоштовно публікувати у кращих міжнародних наукових журналах, індексованих у необхідних наукометричних базах. Цю ситуацію спричинила низка чинників – недостатній рівень володіння письмовою іноземною мовою, принципово відмінні формати наукових статей у якісних міжнародних та в українських «фахових» наукових журналах, незвичність практики якісного рецензування та доопрацювання статей для українських дослідників, відірваність багатьох напрямів української науки від світового контексту та ін.

Відповідно, українські дослідники вимушено стають клієнтами на величезному міжнародному ринку неякісних наукових публікацій у платних виданнях, які задовольняють формальним критеріям

індексації у базах даних, але не забезпечують якісних процедур відбору статей. Ці видання активно рекламують свої послуги цільовій українській аудиторії. Через необізнаність із сектором якісних міжнародних журналів, безкоштовних для авторів, тиражується хибна думка, що публікуватися у будь-яких «скопусних» виданнях дуже дорого. Це твердження стає стереотипним аргументом проти вимоги про «скопусні» публікації.

Критерій публікацій у міжнародних журналах висувається на противагу необхідності та традиції оприлюднювати науковий доробок в українських наукових «фахових» (т. зв. «ваківських») журналах та збірниках. На жаль, більшість українських фахових видань (особливо, знову, із суспільних та гуманітарних наук) не є носіями сучасних стандартів якості наукових публікацій, вони не мають належних процедур рецензування та відбору статей, не задовольняють вимогам включення до вищеназваних наукометричних баз, публікації у них невідомі світовій науці, а структура «фахових» статей не відповідає сьогоднішнім міжнародним правилам. Утім, поодинокі українські журнали в останні роки домоглися включення до системи Scopus. Через свій винятковий статус на полі української наукової періодики вони встановлюють високі ціни на публікацію статей, вступаючи до клубу «хижацьких» видань, які прагнуть залучити якомога більше авторів, але не забезпечують належного рецензування та якості публікацій.

Отже, директивна вимога призвела до розвитку в Україні викривленого ринку наукоподібних публікацій, який є обтяжливим для усіх його «покупців» (автори статей вимушені купувати за високими цінами «товар», якого вони насправді не потребують), але вигідним для його «продавців» (українські журнали, включені до Scopus; посередницькі структури, які гарантують розміщення статей у потрібних іноземних журналах). Ситуацію спричинили два фактори:

- ◆ деградація критеріїв якості у роботі українських «фахових» видань (критерії якості часто відсутні від моменту заснування певного нового видання);
- ◆ помилкове припущення, що всі наукові журнали, які індексуються у кращих міжнародних наукометричних базах, є якісними апріорі і що, як наслідок, перехід від публікацій у «фахових» до публікацій у «скопусних» виданнях без належних фінансових, організаційних, інтелектуальних ресурсів та зусиль розв'яже проблему

імітаційного характеру наукової діяльності значної частини українських викладачів та дослідників.

Одним із шкідливих наслідків окресленої ситуації є розширення (а не звуження) сфери імітації діяльності українських дослідників, поширення інформації про це в міжнародному середовищі, що може негативно вплинути на міжнародну наукову репутацію України.

Виправляти цю ситуацію необхідно за двома напрямками. По-перше, необхідне навчання викладачів та дослідників підготовці та публікації статей у якісних міжнародних наукових журналах. Аншлаги на серії присвячених цьому питанню семінарів у низці міст України, проведених взимку-навесні 2016 р., засвідчують важливість цієї роботи. По-друге, необхідно принципово переглядати підходи до державного регулювання діяльності наукових фахових видань. Цей напрям роботи наразі не розпочатий.

3) Вимога про міжнародне стажування (навчання тощо) за кордоном не забезпечена ресурсами. Добре, коли людина виграє міжнародний грант на закордонне стажування. Але якщо з грантами не пощастило, міжнародне стажування необхідно проходити за власний кошт. Відповідні пропозиції вже з'являються, так само як і можливість одержання фіктивних довідок про подібні стажування для тих, хто не бажає або не може їхати закордон.

4) У нових вимогах до здобувачів учених звань було змінено перелік посад працівників ВНЗ, перебуваючи на яких можна претендувати на одержання вченого звання (посади працівників наукових установ залишені без змін). З одного боку, відтепер вчене звання професора можна одержати, працюючи на посаді доцента. З іншого боку, ви більше не можете претендувати на одержання вченого звання доцента або професора, якщо ви зараз обіймаєте посаду декана факультету (начальника факультету або його заступника з навчальної чи наукової роботи) чи проректора (заступника начальника вищого військового навчального закладу з навчальної чи наукової роботи). Науково-педагогічні працівники, які обіймають зазначені посади, тепер позбавлені права на одержання вченого звання, хоча закон «Про вищу освіту» такого обмеження не встановлює.

Узагальнюючи, можна бачити, що нові вимоги акцентують на міжнародній активності здобувачів учених звань. Проте у цьому випадку

держава прагне вирішувати проблеми вищої освіти і науки за рахунок приватних коштів працівників цих сфер. Головною хибою нових вимог є те, що вони не забезпечені ресурсами. У випадку міжнародного сертифіката з англійської мови та міжнародних стажувань йдеться про фінансові ресурси, необхідні для вивчення іноземної мови, оплати вартості офіційного іспиту та дослідницької подорожі. Щодо публікацій у міжнародних виданнях, більш потрібні організаційні та інтелектуальні ресурси, спрямовані на навчання викладачів та науковців навичкам підготовки та просування актуальних наукових статей. Насамкінець, концептуальна проблема – у тому, що ті особи, які за рахунок власних ресурсів виконують сьгоднішні вимоги для одержання вченого звання, не матимуть на робочому місці жодних фінансових або статусних переваг перед їхніми колегами, які одержали вчене звання за попередніми правилами, де не було складних, обтяжливих вимог.

Варто зазначити, що подібні вимоги встановлено не лише до здобувачів учених звань. Міжнародні публікації вимагаються при захисті дисертацій з 2012 р. Наприкінці 2015 р. було оновлено ліцензійні умови провадження освітньої діяльності [5]. Відтепер наявність наукової публікації у періодичному виданні, яке включено до наукометричних баз (зокрема Scopus або Web of Science Core Collection), викладання іноземною мовою – критерії, що висуватимуться до кожного викладача вищої школи. У ліцензійних умовах ці критерії сьогодні наведені «за вибором»: публікації або викладання іноземною мовою можна замінити іншими видами професійної діяльності [5, додаток 12, примітка 5], – але слід підкреслити, що вимоги до здобувачів учених звань та наукових ступенів, до університетських викладачів змінюються в одному напрямі, відбувається їх уніфікація. Згоди щодо однозначної прогресивності цих вимог, втім, сьогодні немає.

2.2. Чим не задовольняє система вчених звань як така?

Окрім занепокоєння конкретними новими вимогами до здобувачів учених звань, необхідно критично оцінити окремі риси існуючої системи вчених звань у цілому.

Зокрема, сьгоднішні надто обтяжливі вимоги стали результатом процесу поступового підвищення вимог до здобувачів учених звань, коли вимоги переглядаються у бік ускладнення кожні 3-5 років.

Зокрема це стосується наукових публікацій: їхня кількість, необхідна для одержання звання, з часом зростає, а формальні ознаки видань – ускладнюються. Наприклад, для одержання вченого звання доцента викладач ВНЗ:

- ◆ до 2008 р. – мав пред'явити «наукові та навчально-методичні праці, опубліковані після захисту кандидатської дисертації», отже, було достатньо двох наукових статей та двох навчально-методичних праць;
- ◆ з 2008 по 2015 рр. – мав надати навчально-методичні праці та «не менш як п'ять наукових праць після захисту кандидатської дисертації, опублікованих у фахових наукових виданнях України чи провідних наукових виданнях інших держав»;
- ◆ з 2016 р. – повинен мати дві статті «у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science».

У різні роки була різною відповідь на питання «Чи може мати звання професора особа, яка не підготувала жодного кандидата наук?» Плиність вимог спричиняє до неспівставності атестатів про конкретне вчене звання, одержаних їх власниками у різні періоди часу: ці атестати свідчать про різну сукупність професійних здобутків, тоді як держава і роботодавці оцінюють ці документи однаково.

Деякі вимоги були проблемними. Так, від грудня 2008 по липень 2010:

- ◆ доктори наук – працівники ВНЗ, які бажали одержати звання професора, мали підготувати трьох кандидатів наук. Нелогічність цієї вимоги полягає в тому, що особа могла працювати на кафедрі, яка не мала аспірантів, і тому ця особа в принципі не могла задовольнити зазначений критерій;
- ◆ ще одна вимога, яка діяла у цей самий період, завдала вищій освіті помітної шкоди. А саме, здобувачі звання доцента мали бути «авторами (співавторами) підручників (навчальних посібників) з основного курсу з грифом МОН», що викликало лавиноподібне продукування неякісних, часто плагіатних навчальних текстів для вищої школи.

Роботодавець (університет, науковий інститут) покладає на різних наукових та науково-педагогічних працівників різні методичні, адміністративні, дослідницькі завдання. Уніфікація критеріїв до присвоєння

вчених звань на загальнодержавному рівні не враховує ці потреби роботодавців у виконанні їх працівниками різних функцій. Унаслідок цього роботодавець найчастіше не буде зацікавлений підтримувати власними ресурсами виконання персоналом цих критеріїв.

Ширше це означає, що **поточна система вчених звань суперечить засадам академічної (наукової, університетської) автономії.**

По-перше, роботодавець не обирає, за якими критеріями його працівники отримуватимуть вчене звання, він не може встановити ті критерії, які йому необхідні у конкретному випадку та, з іншого боку, йому нав'язуються ті вимоги до працівників, у яких може не бути потреби. Наприклад, навіщо сертифікат з іноземної мови доцентів кафедри української мови? Далеко не всі викладачі задіяні як дослідники – навіщо від них вимагати «скопусні» публікації?

По-друге, система накладає фінансові обмеження: роботодавець, наприклад, не може не встановити доплату за вчене звання у законодавчо визначеному розмірі.

По-третє, ані вищезгадана постанова КМУ, ані наказ МОН, що містять нові правила присвоєння вчених звань не передбачають мінімального рівня автономії, закріпленого у законі про вищу освіту, – а саме, права дослідницьких університетів приймати остаточне рішення про присвоєння вчених звань [2, стаття 5, п. 5].

Достатньо специфічна фінансова риса вчених звань полягає в тому, що, якщо ви попрацювали на посаді доцента або професора два роки і не одержали за цей час відповідне займаній посаді вчене звання, вам автоматично знижують посадовий оклад [7, додаток 2].

Назви посад та вчених звань збігаються, що у певних контекстах (наприклад, коли необхідно написати повну назву посади та наукові регалії особи) викликає плутанину.

Присвоєння офіційних вчених звань державою – пострадянська політика, не поширена у решті світу. У більшості країн світу існують лише посади викладачів і науковців та почесні звання, які присуджуються конкретною освітньою або науковою установою.

3. Варіанти вирішення проблеми

Описана проблема може розв'язуватися за кількома напрямками:

- ◆ перегляд конкретних вимог до одержання вчених звань;
- ◆ перегляд системи вчених звань з тим, аби відійти від «диктату» держави у цій царині, впровадити принцип академічної автономії;
- ◆ перегляд системи фінансування наукової та освітньої сфери, зокрема зміна критеріїв оплати праці наукових та науково-педагогічних працівників, аби вчені звання не сприймалися як фінансовий інструмент, що гарантує одержання доплати до посадового окладу.

Питання зміни системи фінансування та оплати праці в українській науковій та освітянській сфері значною мірою перебуває за межами цього дослідження, оскільки воно значно ширше за обрану тему. **Аналіз** нижче стосується тієї системи координат, у якій проблеми існуючої системи вчених звань вирішуватимуться без принципових змін системи оплати праці відповідних працівників, зокрема без зміни поточного принципу оплати праці за єдиною тарифною сіткою працівників бюджетної сфери. Якщо говорити про майбутню реформу системи фінансування, то в її рамках буде необхідно скасувати економічну функцію вчених звань. Сьогодні українське вчене звання є документом, що надає право на одержання довгострокової економічної ренти. Ви разово виконуєте роботу, необхідну для одержання звання, а далі вам за це постійно виплачується певна сума (доплата за вчене звання), яка вже не пов'язана із поточною роботою, причому ця сума пізніше переходить із зарплати у пенсію. За межами пострадянського простору подібної практики немає, і в рамках майбутнього переходу до справедливої системи оплати праці в системі освіти і науки Україні бажано від неї відмовитися. **Винагороджуватися має поточна робота.** Втім, повторимо, ця тема варта окремого ґрунтовного дослідження.

Межі спектру варіантів трансформації системи вчених звань достатньо широкі. На одному боці спектру – поточна система жорстких, обтяжливих вимог до одержувачів учених звань та повного державного контролю системи (**варіант статус-кво**). На іншому – відмова держави від регулювання цього питання, передача всіх прав із присвоєння вчених звань науковим інститутам та ВНЗ (**варіант повної**

лібералізації). Варто коротко окреслити можливі наслідки та впливи обох варіантів.

Варіант статус-кво (жорсткі вимоги до здобувачів вчених звань здебільшого міжнародного характеру) вирізняється низкою проблем, про які йшлося вище (див. рис. 3 та розділ 2). Його дальша реалізація означатиме передусім зміну кола адресатів політики присвоєння нових вчених звань. Якщо до впровадження нових вимог в Україні щороку присвоювались вчені звання 4-6 тис. особам (рис. 2), то варто очікувати, що за поточних вимог кількість їх одержувачів скоротиться на один-два порядки (до кількох сотень або, можливо, десятків осіб на рік). Фактично йдеться про політику «академічного виключення», коли більша частина осіб без вченого звання (отже, йдеться передусім про молоді кадри) не матиме можливості його одержати. Як наслідок – окрім неодержання доплати та зниження посадового окладу, таким особам буде важче просуватися адміністративними сходами, якщо вони бажатимуть обрати цей напрям академічної кар'єри. Ті ж молоді викладачі й дослідники, які зможуть одержати звання, матимуть певну перевагу, зокрема через зниження конкуренції за адміністративні посади з боку їх колег, які не матимуть вчених звань.

Більш того, нові вимоги до вчених звань залучають до кола стейкхолдерів нових гравців. Зростає важливість публікацій у виданнях, що індексуються у системах «Web of Science» та «Scopus». Отже, зростає прагнення журналів потрапити до цих баз даних й одержати «платних» авторів статей. Так само розвивається ринок посередництва, що забезпечує публікацію статей у відповідних іноземних виданнях. Зростає попит на послуги організацій, які забезпечують проведення міжнародних екзаменів з англійської мови. Розшириться ринок «академічного туризму», який забезпечує проходження необхідного стажування закордоном. Ключовими вигодоодержувачами нової політики вчених звань, отже, стають суб'єкти, на яких ця політика не була спрямована. Разом з іншими проблемами варіанту статус-кво, про які йшлося вище (див. рис. 3 та розділ 2), зазначене означає, що цю політику необхідно змінити.

Варіант повної лібералізації і відмови держави від встановлення вчених звань представляє інший бік спектру можливостей. Сьогодні він неприйнятний з тієї головної причини, що автоматично призведе до відмови від державних гарантій щодо доплат за вчені звання. Що в умовах нереформованості системи фінансування наукової та

освітньої сфер, недостатнього фінансування освітніх і наукових установ негативно вплине на більшість власників учених звань, яким роботодавець більше не виплачуватиме доплату до посадового окладу.

Крім того, офіційні вчені звання організаційно, адміністративно, фінансово, ментально вбудовані в освітню й наукову систему України. Пропозиція їх скасувати не знаходить достатньої підтримки: в опитуванні (додаток 2) її підтримали лише 8% респондентів. Світовий досвід і критерії присвоєння почесних вчених звань мало відомий в Україні та майже непридатний до поточної української ситуації (це потребує окремого пояснення, що виходить за межі цієї роботи).

Тому слід говорити про інші варіанти рішень, що більшою або меншою мірою сприятимуть вирішенню окреслених у розділі 2 проблем. Їхній діапазон не обмежується двома-трьома опціями, оскільки можна змінювати різні складові політики вчених звань та по-різному їх комбінувати. Покажемо це у таблиці 2. Перший варіант кожної складової політики присвоєння вчених звань у таблиці відображає поточну політику (статус-кво). Скомбінувавши різні варіанти окремих складових політики присвоєння вчених звань з таблиці 2, можна визначити той чи інший напрям зміни цієї політики. Далі обґрунтуємо оптимальну комбінацію цих складових.

Таблиця 2

Варіанти рішень зі зміни системи вчених звань

Складова політики присвоєння вчених звань	Можливі варіанти політики
Жорсткість вимог до здобувачів ученого звання	<ul style="list-style-type: none"> • жорсткі вимоги (фінансово або організаційно обтяжливі для здобувача) • м'які вимоги (виконання не потребує надмірних зусиль та фінансових витрат здобувача) • гнучкі вимоги (деякі вимоги – обов'язкові, інші – за вибором здобувача та/або роботодавця)
Суб'єкт визначення вимог до здобувачів ученого звання	<ul style="list-style-type: none"> • вимоги встановлює держава • вимоги встановлює установа-роботодавець • частину вимог встановлює держава, частину – роботодавець
Суб'єкт присвоєння вченого звання	<ul style="list-style-type: none"> • вчені звання присвоює держава (вони є офіційними) • вчені звання присвоює роботодавець (вони є почесними; фактично, поточна система вчених звань скасовується) • одне вчене звання присвоює держава, інше – роботодавець
Кількість офіційних вчених звань	<ul style="list-style-type: none"> • два офіційних вчених звання (доцент/старший дослідник і професор) • одне офіційне вчене звання (доцент/старший дослідник) • одне офіційне вчене звання (професор) • скасування офіційних вчених звань
Доплата за вчене звання до посадового окладу	<ul style="list-style-type: none"> • держава гарантує певний розмір доплати за вчене звання • розмір доплати встановлює роботодавець (вчене звання гарантує наявність доплати, але не її розмір) • зміна гарантованої державою величини доплати порівняно з чинною (25% окладу за звання доцента або старшого викладача, 33% окладу за звання професора) • доплата не виплачується
Оплата праці викладачів ВНЗ, які не мають відповідного посаді вченого звання	<ul style="list-style-type: none"> • через два роки після обрання/призначення на посаду доцента або професора тарифний розряд (отже, і посадовий оклад) знижується • особа постійно одержує посадовий оклад, що відповідає її посаді
Обов'язковість вченого звання для кар'єри у ВНЗ	<ul style="list-style-type: none"> • вчене звання необхідне для зайняття окремих посад (керівник ВНЗ, декан факультету, завідувач кафедри) та для того, аби очолити вчену раду ВНЗ • для зайняття перелічених посад достатньо наявності наукового ступеня

4. Пропонований підхід до вирішення проблеми

Оптимальний варіант трансформації системи вчених звань можна визначити, якщо сформулювати ті критерії та потреби, яким він має відповідати. Пропонуємо такі критерії.

1) Наближення системи вчених звань до кращого світового досвіду з урахуванням впровадження принципу академічної автономії. Краща світова практика, як вже зазначалося, – відмова від офіційних вчених звань, наявність лише почесних звань. З огляду на українські особливості, одразу перейти до такої системи небажано. Доречніше впровадити цей досвід поступово, на початку – зберігши одне офіційне вчене звання, але передавши повноваження із присудження другого звання на рівень установ-роботодавців. **Пропонується зберегти офіційне, «державне» перше вчене звання (старший дослідник, доцент), але зробити почесним друге звання (професор).** Відповідно, держава встановлює вимоги і гарантує доплату тільки за перше вчене звання. Це можливо і доцільно зробити з кількох міркувань.

По-перше, наявність певного вченого звання лише у половини кандидатів наук (рис. 1) можна інтерпретувати так, що вчене звання знаходиться на певній «професійній відстані» від кандидатського ступеня. Отримавши ступінь кандидата наук, для одержання звання необхідно вдатися до додаткових зусиль. Тобто, звання тут слугує (можливо, незначним, але тим не менше) стимулом до певного професійного розвитку.

З іншого боку, практично всі доктори наук мають вчені звання. Отже, звання фактично «супроводжує» докторський ступінь, воно не є (або є, але значно меншою мірою) окремим стимулом для професійного вдосконалення. Частка докторів наук, які мають звання професора, більша, ніж частка кандидатів наук із будь-яким вченим званням. Як не парадоксально, це свідчить, що отримання державного звання професора потребує від доктора наук відносно менших зусиль, ніж одержання вченого звання кандидатом наук.

По-друге, якщо розглядати звання професора як один із способів визнання державою вагомих наукових і викладацьких здобутків особи, то варто розуміти, що й без цієї офіційної відзнаки в Україні залишилося би чимало інших інструментів офіційного відзначення професійних здобутків науковців та освітян – зокрема, звання заслуженого

діяча науки і техніки України, обрання до державних академій, державні премії та нагороди (ордени, медалі, грамоти) та інше.

По-третє, «молодше» та «старше» звання сьогодні мало відрізняються за розміром доплати до посадового окладу, який вони гарантують (25% окладу за звання старшого дослідника або доцента, 33% за звання професора, але виплачується доплата тільки за одне звання). Крім того, доктори наук, професори зазвичай мають ширший доступ до професійних ресурсів, ширші академічні можливості. Тому з цього боку не варто очікувати широкого спротиву пропозиції зберегти офіційний статус та, відповідно, гарантовану державою доплату тільки за перше звання.

У зв'язку із перетворенням звання професора на почесне **доцільно розробити та оприлюднити рекомендації щодо кращих практик із присвоєння звання професора**. Ці рекомендації мають спрямовуватися на формування високої репутаційної цінності звання професора, яке надає та чи інша установа. Так, варто передбачити, що професор – особа із вагомим науковим та викладацьким здобутком. Оцінювати варто весь професійний здобуток особи, а не лише обмежений періодом після захисту дисертації. Варто брати до уваги участь у національних та міжнародних дослідницьких проектах і семінарах, якість публікацій, розробку та застосування нових методик викладання тощо. Оцінка доробку має бути передусім експертною, а не формальною. До участі в експертній оцінці претендента на звання професора доцільно залучати іноземних партнерів установи. Мають висуватися однакові вимоги до кандидатів та докторів наук. Доктори наук мають певну перевагу за рахунок того, що частину їх доробку утворюють пов'язані із дисертацією результати. Шлях одержання звання професора може бути альтернативою до досягнення вищих академічних позицій для кандидатів наук, які з якихось причин не бажають одержати докторський ступінь.

2) Система вчених звань повинна відповідати потребам безпосереднього роботодавця. Якщо сьогодні роботодавець не має впливу на вимоги, які його працівник має виконати для одержання звання, то ці вимоги можуть відповідати його потребам лише випадково. Частково цю проблему вирішує передача установі права присуджувати звання професора. В іншій частині проблему можна вирішувати шляхом переходу від жорстких до певною мірою гнучкіших вимог до здобуття вченого звання – див. далі у пункті (5).

3) Бажано по можливості розвести системи вчених звань та наукових ступенів, аби вони віддзеркалювали різні особисті та професійні здобутки, відігравали дещо відмінну роль у кар'єрі. З урахуванням критерію (1) варто «передавати» частину функцій вчених звань науковим ступеням.

По-перше, на ступені та звання варто покласти різні адміністративні й управлінські функції. Вимога наявності вченого звання для зайняття окремих посад у ВНЗ є суб'єктивним рішенням або традицією, не підкріпленою конкретними аргументами. Цю функцію можна повністю покласти на наукові ступені. На користь цього кроку свідчить і відсутність у законодавстві аналогічної вимоги про обов'язковість вченого звання для зайняття управлінських посад у наукових установах.

По-друге, наукові ступені є окремими кваліфікаційними (освітніми) рівнями у Національній рамці кваліфікацій [10], тоді як вчені звання з цією Рамкою жодним чином не пов'язані. Відповідно, вчені звання не повинні відображати одержання особою додаткової освіти, отже, до них не слід висувати «освітні» критерії на кшталт засвідченого сертифікатом володіння іноземною мовою (проте освітні критерії можуть бути умовами одержання наукового ступеня).

По-третє, ключова «точка болю» щодо статусу вчених звань – стійке переконання наукової та викладацької спільноти, що вчене звання є фінансовим інструментом, який гарантує одержання доплати до посадового окладу. Аби фінансова аргументація менше використовувалася на захист неефективної в інших аспектах системи, доплату за «державні» вчені звання варто зменшувати на користь збільшення доплати за науковий ступінь. Пропозиція перерозподілу гарантованих державою розмірів доплат за вчені звання наведена у таблиці 3. Таблиця складена з урахуванням пропонованого скасування гарантованої державою доплати за звання професора (такі особи одержуватимуть доплату за наявне у них звання доцента або старшого дослідника). Роботодавець має право встановити вищі розміри доплат, у т. ч. за власне почесне звання професора. Очевидно, відсотки доплати можна перерозподілити в іншій пропорції (провівши нескладний розрахунок зміни витрат державного бюджету на виплату доплат), таблиця показує загальний принцип. З огляду на вищий посадовий оклад професорів та їхні ширші професійні можливості їм допускається дещо знизити сумарний розмір доплати.

Таблиця 3

Гарантовані державою розміри доплат до посадового окладу за наукові ступені та вчені звання науковим та науково-педагогічним працівникам

<i>Науковий ступінь та вчене звання особи</i>	<i>Поточні розміри доплат, % до посадового окладу</i>			<i>Пропоновані розміри доплат, % до окладу</i>		
	<i>за науковий ступінь</i>	<i>за вчене звання</i>	<i>разом</i>	<i>за науковий ступінь</i>	<i>за вчене звання</i>	<i>разом</i>
кандидат наук	15%	–	15%	20%	–	20%
кандидат наук, доцент або старший дослідник	15%	25%	40%	20%	20%	40%
кандидат наук, професор	15%	33%	48%	20%	20% ¹	40%
доктор наук	25%	–	25%		–	
доктор наук, доцент або старший дослідник	25%	25%	50%	35%	20%	55%
доктор наук, професор	25%	33%	58%	35%	20% ²	55%

- 1 Виплачується доплата за вчене звання доцента або старшого дослідника, адже доплата за офіційне вчене звання професора скасовується. Але оскільки кандидати наук, професори зазвичай обіймають вищу посаду, ніж кандидати наук без звання професора, то вони мають вищий розмір посадового окладу.
- 2 Виплачується доплата за вчене звання доцента або старшого дослідника.

4) Принципу справедливої оплати праці відповідає необхідність скасувати норму, за якою особа, яка понад два роки працює на посаді професора або доцента, але не одержала відповідного вченого звання, автоматично переводиться на нижчий тарифний розряд оплати праці.

5) Насамкінець, конкретні вимоги до здобуття вченого звання повинні відповідати кільком критеріям:

- ◆ вони повинні бути певним стимулом до професійного розвитку;
- ◆ вони не мають бути надмірно обтяжливими для їх виконання;
- ◆ вони мають бути повністю забезпеченими фінансово з боку роботодавця або мінімально витратними для особи;
- ◆ вони не повинні стосуватися суто освітніх здобутків особи;
- ◆ вони не повинні сприяти імітації, фальсифікації або профанації професійної діяльності науковця або освітянина (наприклад, імітації сприяє публікація статей у наукових журналах із низькими або відсутніми редакційними стандартами).

Сьогоднішній політиці жорсткої регламентації державою вимог до здобувачів учених звань має прийти на зміну гнучкіший підхід: держава встановлює декілька обов'язкових вимог до здобувачів ученого звання, а також визначає перелік вимог за вибором роботодавця та/або здобувача вченого звання. З огляду на те, що різні працівники в організації виконують різні функції, можна прийняти широкий перелік альтернативних вимог, і працівник має виконати. Приміром, 2 обов'язкові вимоги та будь-які 4 із 8 альтернативних.

Відповідно до результатів опитування (додаток 2), **обов'язковими для здобуття вченого звання слід залишити дві вимоги:**

- ◆ робота на відповідній посаді у вищому навчальному закладі або в науковій установі, наявність достатнього наукового стажу (5 років);
- ◆ наявність наукового ступеня.

Вимоги за вибором можуть стосуватися:

- ◆ наукових публікацій, в Україні та закордоном, у виданнях, що індексуються у наукометричних базах та в наукових фахових виданнях, які не включено до таких баз;
- ◆ впровадження авторських дисциплін, нових (у т. ч. дистанційних) методик викладання;
- ◆ одержання авторських свідоцтв;
- ◆ виконання окремих адміністративних, організаційних функцій;
- ◆ наукового керівництва;
- ◆ розвитку співпраці із бізнесом;
- ◆ володіння іноземними мовами;
- ◆ міжнародних стажувань;
- ◆ підвищення кваліфікації;
- ◆ одержання грантового фінансування та інше.

Певна суперечність щодо цих вимог полягає в тому, що їх виконання необхідно оцінювати експертним шляхом, тоді як держава здатна сформулювати у нормативно-правових актах тільки ті критерії, які можна оцінити формально і бінарно (виконано/не виконано).

Вимоги, виконання яких потребує фінансових витрат з боку здобувача вченого звання (наприклад, міжнародний сертифікат з іноземної мови), можна висувати тільки у тому випадку, якщо буде забезпечене відшкодування відповідних витрат.

Частина вимог, правомірність яких є спірною у чинному варіанті критеріїв присвоєння вчених звань (лише англійська мова, закордонне стажування та ін.), сприйматимуться нормально, якщо вони будуть вибірковими.

Можливо, доцільно буде висувати дещо різні критерії для представників різних наук (це питання потребує додаткового обґрунтування).

Основні позиції рекомендованого варіанту вдосконалення системи вчених звань наведено на рис. 4.

Рисунок 4

Ключові параметри запропонованої системи здобуття вчених звань

<i>Параметри системи здобуття вчених звань</i>	
	<ul style="list-style-type: none">• Вчені звання доцента, старшого дослідника присвоює держава, вони є офіційними
	<ul style="list-style-type: none">• Держава встановлює вимоги до присвоєння вчених звань доцента, старшого дослідника. Частина вимог є обов'язковими для всіх, інші вимоги є за вибором роботодавця та/або здобувача вченого звання
	<ul style="list-style-type: none">• Вчене звання професора присвоює за власними критеріями вищий навчальний заклад або наукова установа, воно є почесним• Держава надає рекомендації із кращих практик щодо присвоєння звання професора
	<ul style="list-style-type: none">• Держава гарантує доплату до посадового окладу тільки за вчене звання доцента, старшого дослідника• Роботодавець може встановлювати доплату за вчене звання професора
	<ul style="list-style-type: none">• Зменшується доплата за вчене звання, збільшується доплата за науковий ступінь
	<ul style="list-style-type: none">• Скасовується зниження окладу через два роки після зайняття посади доцента або професора, якщо за цей час не одержане відповідне вчене звання
	<ul style="list-style-type: none">• Скасовується вимога про необхідність вченого звання для зайняття окремих посад
	<ul style="list-style-type: none">• Пропоновані параметри утворюють систему вчених звань, перехідну до скасування офіційних вчених звань як таких

5. Що треба зробити стейкхолдерам для вирішення проблеми

Ключовим стейкхолдером у питанні трансформації системи вчених звань є **Міністерство освіти і науки України** як орган, до повноважень якого віднесені:

- ◆ встановлення порядку присвоєння та позбавлення вчених звань;
- ◆ утворення атестаційної колегії, яка затверджує рішення вчених рад ВНЗ та наукових установ про присвоєння та позбавлення вчених звань [2, стаття 13, пункт 1, підпункти 15 і 19].

Поточний інтерес МОН, очевидно, полягає у використанні вчених звань як інструмента для стимулювання українських науковців та освітян до розширення міжнародних наукових та професійних контактів: усі нові вимоги до здобувачів звань мають міжнародне спрямування. Проте МОН не може надати необхідні для цього ресурси.

Іншим інтересом МОН у цьому питанні є уникнення гострої критики з боку професійного середовища. Чинні нові правила функціонування системи вчених звань не відповідають цьому інтересу.

Тому зміні правил функціонування системи вчених звань мають передувати виважені консультації МОН із основними стейкхолдерами. До участі у консультаціях доцільно запросити дорадчо-консультативні органи МОН – **Громадську раду при МОН** та **Раду молодих вчених при МОН**. Консультації можуть також залучити ширше коло учасників (наприклад, шляхом розміщення запрошення до консультацій на інтернет-ресурсах МОН).

Консультації мають стосуватися засад зміни системи вчених звань та змісту відповідних конкретних заходів, як запропонованих у цій роботі, так і альтернативних, якщо такі виникнуть. Необхідна експертна оцінка ступеня інформативності про професійні досягнення, переваг і ризиків, пов'язаних з окремими можливими критеріями присвоєння вчених звань. Наприклад, вимога мати публікації у виданнях, що індексуються у базі даних «Web of Science», може бути доречною для фізиків, але неприйнятною для істориків. Пропозиція враховувати в оцінці індекс Хірша дослідника проблемна через спірні вихідні дані у методиці обчислення цього індексу. Варто враховувати, що певні критерії стимулюють до певних дій та наслідків: застосування певного критерію призводить до прагнення його виконати – сумлінно або шляхом фальсифікацій.

Експертів варто залучати й до розробки рекомендаційних документів для ВНЗ та наукових установ щодо кращих практик присвоєння звання професора.

Так само потребує фахового аналізу (за участі МОН, дорадчих структур) питання уникнення корупційних ризиків, пов'язаних із передачею від держави (МОН) до установ-роботодавців (ВНЗ, наукових установ) частини повноважень із присвоєння вчених звань.

Певним механізмом оцінки, розробки та лобіювання необхідних змін у системі вчених звань може бути **Національна рада України з питань розвитку науки і технологій** – постійно діючий консультативно-дорадчий орган при Кабінеті Міністрів України. Утворення цього органу передбачене новою редакцією закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.). До його повноважень належить «підготовка пропозицій щодо засад функціонування в Україні системи... присвоєння вчених звань» [3, стаття 20, п. 5]. На час написання даного тексту цей дорадчий орган перебуває на етапі формування.

Потребуватиме змін нормативно-правова база. Реалізація частини пропозицій, викладених у попередніх розділах цього документа, потребує внесення змін до законів «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» (стейкхолдер – Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти). Це такі пропозиції:

- ◆ зміна статусу звання професора з офіційного на почесне, надання ВНЗ та науковим інститутам права присвоювати звання професора;
- ◆ зміна розмірів доплат до посадового окладу за наукові ступені та вчені звання;
- ◆ скасування вимоги про необхідність вченого звання для зайняття окремих посад у ВНЗ;
- ◆ виправлення суперечності у нормах законодавства: відповідно до статті 32 закону «Про освіту», повноваження із встановлення порядку присвоєння вчених звань належать Кабміну, а згідно зі статтею 13 закону «Про вищу освіту» – Міністерству освіти і науки України; ці повноваження варто закріпити за МОН.

Зокрема, якщо прийматиметься рішення про зміну співвідношення між розміром доплат за вчені звання та наукові ступені, воно потребуватиме фінансово-економічного обґрунтування, погодження із Міністерством

фінансів України та внесення змін до закону «Про вищу освіту», який визначає гарантовані державою розміри відповідних доплат.

Інші викладені у цьому документі пропозиції (зміна критеріїв присвоєння вчених звань; скасування зниження окладу доцента і професора, якщо особа протягом двох років не одержує відповідного вченого звання) МОН може реалізувати самостійно шляхом внесення змін до власних наказів [6; 7].

Для впорядкування нормативно-правової бази присвоєння вчених звань також доцільно виключити статті 8-10, які визначають критерії присвоєння звань, з «Порядку затвердження рішень про присвоєння вчених звань», затвердженого постановою КМУ [11]. По-перше, МОН деталізував вимоги з цього питання у власному пізнішому наказі [6]. По-друге, зазначене питання належить до компетенції МОН, а не КМУ.

Висновки

Викладені рекомендації мають на меті формування «перехідної» системи вчених звань. Поточна система двох наукових ступенів та додатково двох вчених звань, які є чотирма непротиставленими щаблями академічної кар'єри, не відповідає динамічному розвитку сучасного світу, заважає формуванню ефективних шляхів професійного розвитку академічних працівників [12]. Її ефективна трансформація, яка дозволить розв'язати усі проблеми вчених звань, полягає у скасуванні останніх. Проте сьогодні українська фахова спільнота сприймає пропозицію про скасування офіційних вчених звань різко негативно. В цих умовах оптимальний шлях – впровадження окремих, описаних вище елементів лібералізації системи вчених звань, що полягають у скасуванні офіційного державного статусу одного з двох вчених звань (воно зберігається – але присвоюється роботодавцем і стає почесним) і в деяких інших змінах, мета яких – дещо зменшити значення вчених звань у науковій та освітній сфері. Після проведення такої часткової лібералізації, а також за умови зміни принципів фінансування праці освітян і науковців можна буде реалістично ставити і питання про повну автономію освітніх і наукових закладів у питанні статусу вчених звань. Зрештою, позитив надмірних вимог 2016 р. до здобуття звань полягає в тому, що вони підштовхують до активніших дискусій та рішень щодо радикальної трансформації цієї системи як такої.

Список використаних джерел

1. Гошилик Н. Йдемо ознайомлюватися? – <http://on.fb.me/1RxW15f>
2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. № 848-VIII. – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
4. Кулик А. В. К чему приведёт новый порядок присуждения учёных званий. – <https://sites.google.com/site/kuliktexts/zapiski-prepodavatelalogiki/k-cemu-privedeet-novyj-poradok-prisuzdenia-uceenyh-zvanij>
5. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти. Затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти». – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-п>
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.01.2016 р. № 13 «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам». – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16>
7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.09.2005 р. № 557 «Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ». – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05>
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 255 с. – http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/zb/09/zb_nauka_14.zip
9. Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах). Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)». – <http://zakon.rada.gov.ua/go/261-2016-п>

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». – <http://zakon.rada.gov.ua/go/1341-2011-p>
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 656 «Деякі питання реалізації статті 54 Закону України “Про вищу освіту”». – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/656-2015-p>
12. Федорченко Ю. Реформа вищої освіти: компроміс стейкхолдерів // Критика. 27.03.2015. <http://krytyka.com/ua/community/blogs/reforma-vyshchoyi-osvity-kompromis-steykholderiv>
13. Шарапов С. МОН опублікував новий порядок присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам. – <http://on.fb.me/1M4cVqC>

Додаток 1. Загальноєвропейська шкала рівнів володіння іноземною мовою

Рівень	Опис рівня
Користувач-початківець	A1 Розуміє та використовує знайомі щоденні вирази та найбазовіші фрази, що спрямовані на задоволення конкретних потреб. Може представити себе та інших та може ставити питання щодо особистих деталей та відповідати на них. Наприклад, про місце проживання, знайомих та про речі, що він/вона має. Може взаємодіяти найпростішим способом, якщо інша людина говорить повільно та чітко і готова допомогти.
	A2 Розуміє речення та вирази, що часто використовуються в областях безпосереднього стосунку (наприклад, основну особисту та сімейну інформацію, покупки, місцева географія, працевлаштування). Може спілкуватись у простих та рутинних ситуаціях, що вимагають простого і прямого обміну інформацією на знайомі чи побутові теми. Може описати у простих словах питання свого походження, найближче середовище та пояснити безпосередні потреби.
Незалежний користувач	B1 Розуміє основні ідеї простих чітких даних зі знайомих областей, що регулярно зустрічаються на роботі, в школі, на відпочинку тощо. Може спілкуватись в більшості ситуацій, що можуть виникнути під час подорожі в районі, де говорять на цією мовою. Може скласти зв'язне повідомлення на теми, які знайомі чи які відносяться до особистих інтересів. Може описати враження, події, мрії, надії і прагнення, викласти і обґрунтувати свою думку та плани.
	B2 Розуміє основні ідеї складних текстів на абстрактні і конкретні теми, в тому числі технічні теми, що стосуються його/її спеціалізації. Може взаємодіяти з певною мірою побіжності та безпосередності, що робить регулярну взаємодію з носіями мови можливою без напруги для кожної зі сторін. Вміє робити чіткі, детальні повідомлення з широкого кола питань і може викласти свій погляд на основну проблему, показати переваги та недоліки різних варіантів.
Досвідчений користувач	C1 Розуміє широкий спектр складних і довгих текстів, розпізнає приховане значення. Може висловлюватись вільно і безпосередньо, без особливих труднощів з підбором слів і виразів. Може використовувати мову гнучко та ефективно для соціальної, наукової і професійної діяльності. Може створювати чіткий, добре структурований, детальний текст на складні теми, демонструючи володіння організаційними моделями, засобами зв'язку та об'єднанням елементів тексту.
	C2 Розуміє практично все, що чув або читав. Може узагальнити інформацію з різних усних та письмових джерел, поєднувати аргументи та думки у пов'язаний текст. Може висловлюватись безпосередньо, дуже вільно і точно, відрізняючи тонкі відтінки значень навіть в найскладніших ситуаціях.

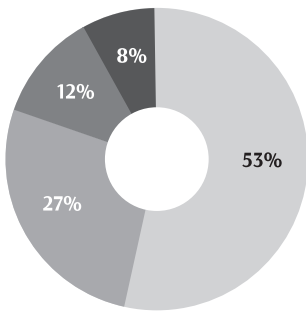
Джерело: Common European Framework of Reference for Languages

Додаток 2. Результати експертного опитування щодо поточних та бажаних параметрів системи вчених звань

У квітні-травні 2016 р. у соціальній мережі «Facebook» було проведене опитування освітян і науковців щодо їхнього бачення окремих аспектів здобуття та функціонування вчених звань. Анкета із відповідними питаннями була поширена у фейсбук-групах «Ukrainian Scientists Worldwide» (<https://www.fb.com/groups/314070194112/>) та «Вища школа і наука України: розпад чи розквіт?» (<https://www.fb.com/groups/261451893969652/>), а також на особистій сторінці автора опитування (<https://www.fb.com/nikolaev.evgen>). Опитування є нерепрезентативним. Але воно дає змогу одержати певний зріз думок щодо порушених питань. В опитуванні взяли участь 275 осіб. Далі наведено основні питання анкети та структуру відповідей на них.

Рисунок 5

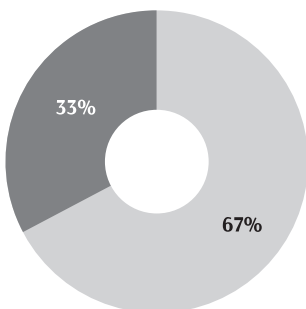
За яким принципом має функціонувати система вчених звань в Україні?

- Вчене звання присвоюється державою, має офіційний характер (є підставою для одержання надбавки до посадового окладу в будь-якій освітній/науковій установі в Україні)
- Вчене звання присвоюється університетом або науковим інститутом, має офіційний характер (є підставою для одержання надбавки до посадового окладу у тій установі, яка присвоїла вчене звання)
- Перше вчене звання (доцент або старший дослідник) є офіційним, друге (професор) – почесним
- Вчене звання присвоюється університетом або науковим інститутом, має почесний/статусний характер (не є підставою для одержання надбавки до посадового окладу)

Рисунок 6

Хто має визначати критерії присвоєння вчених звань?

- Держава
- Установа, яка присвоює звання

Рисунок 7

Які вимоги треба висувати до присвоєння вченого звання?

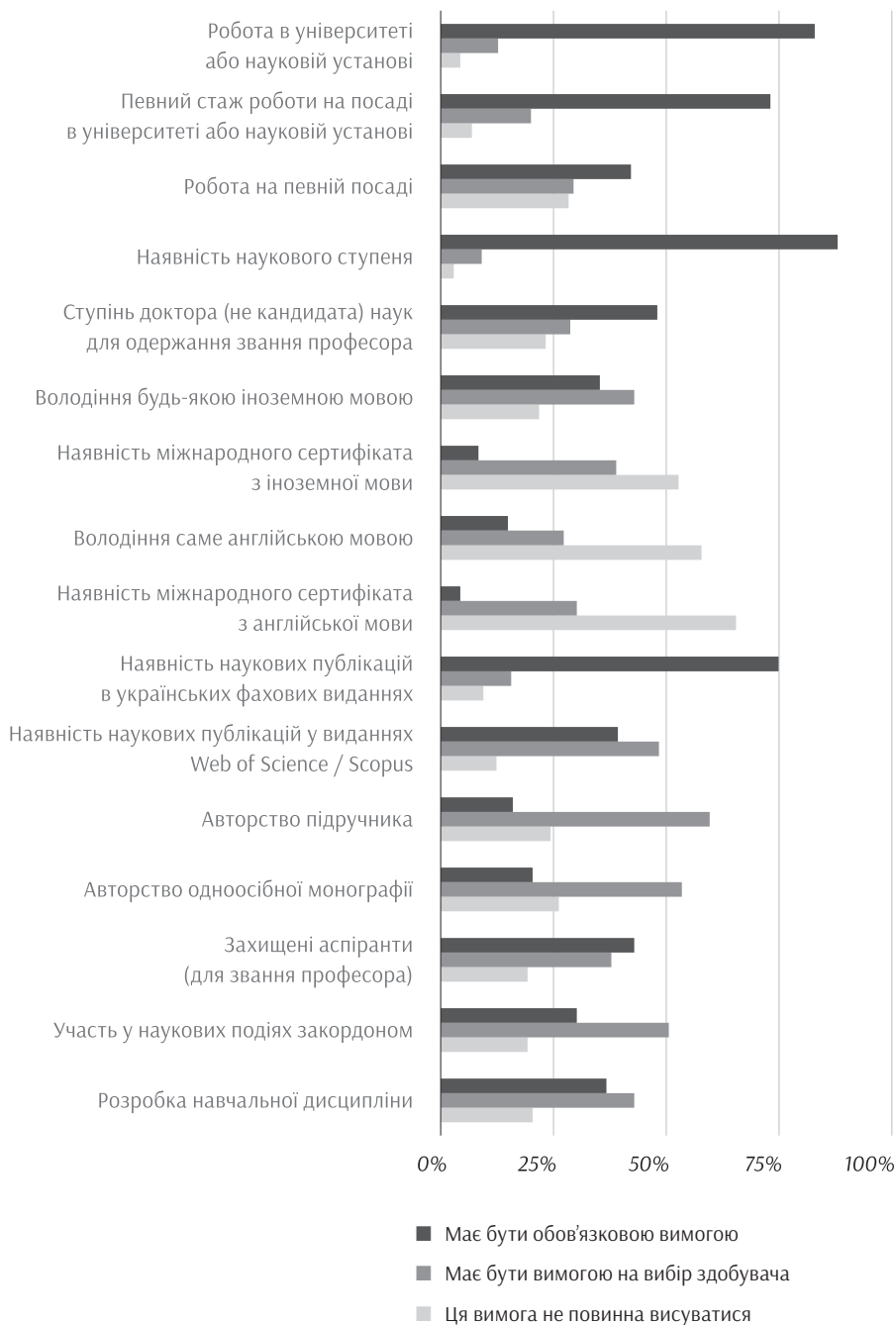
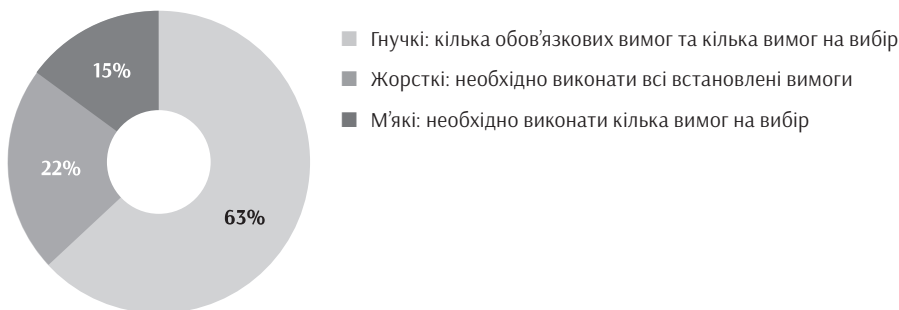

Рисунок 8

Якими мають бути критерії присвоєння вчених звань?

Окремі думки, пропозиції, коментарі опитаних наводимо анонімно:

- ◆ У нас немає університетів, які не заплямували би себе кумівством, тому загальні критерії вчених звань мають бути однакові для всіх, встановлені державним порядком.
- ◆ Як на мене, слід віддати цю справу на відкуп університетам, а вони вже зможуть вибудувати ієрархію посад – приміром, асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор, – заохочуючи своїх працівників і «кар'єрним зростанням» (статусом), і фінансово (відповідно до внутрішньої тарифної сітки, яка водночас жорстко контролюється незалежними профспілками).
- ◆ Відмінити англійську мову і статті у Скопус – це не показник для вченого.
- ◆ Практичні професіонали, які впровадили реальні проекти, мають інтелектуальну власність, повинні мати можливість легко додати теоретичну частину і одержати ступінь і звання – вони повинні викладати, а не теоретизувати.
- ◆ Жорсткі критерії для отримання звання доцента призведуть до зменшення кількості доцентів та відіб'ють бажання займатися наукою у молоді. Старі вимоги (які діяли до 2016 року) були доцільними. Їх слід залишити!
- ◆ Працюю на гуманітарній кафедрі технічного ВНЗ і маю 3 видання з грифами за тематикою наукового дослідження, але не маю аспірантів. Тому категорично проти цієї вимоги до звання «професор».

- ◆ Головною вимогою має бути наявність досліджень, його масштаби: тобто, друк у міжнародних/світових наукових виданнях, визнання та обговорення у міжнародних спільнотах, рецензування та цитування закордонними вченими, впровадження результатів досліджень.
- ◆ Слід придивитися до північноамериканської моделі: скажімо, за яких умов там отримують «теньйор» (передусім вихід монографії, але в нас це не показник, бо немає видавництва із відповідною репутацією), а коли може претендувати на «повного професора», тощо.
- ◆ Наявність щонайменше кількарічного наукового стажу роботи за кордоном та наявність певної кількості англомовних наукових публікацій в топових журналах з високими імпаکت-факторами у відповідній дисципліні (згідно Web of Science). Здобувач має бути першим автором публікацій, а самі статті написані під час перебування за кордоном (має бути наведена відповідна афіліація). Наявність таких статей та кількарічна робота в «далекому зарубіжжі» мають бути єдиним підтвердженням володіння англійською мовою.
- ◆ Висунути вимоги про іноземні публікації, вільне володіння іноземними мовами та міжнародну мобільність до всіх, а не лише тих, хто захищається чи претендує на звання зараз.
- ◆ Цитованість у Web of Science / Scopus для професора.
- ◆ Наявність наукових публікацій у виданнях Web of Science / Scopus може стати обов'язковою вимогою через деякий час за умови підвищення рівня оплати праці науково-педагогічних працівників або за умови компенсації витрат університетом.
- ◆ Вимоги щодо мови повинні висуватись при прийнятті на роботу, а не для отримання вченого звання. Якщо особа вже працює, то знання мови повинно розглядатись як підвищення кваліфікації та оплачуватись роботодавцем. Знання мови до вчених звань не має жодного відношення.
- ◆ Наявність наукового ступеня – принципова позиція. Критерій – внесок у розвиток науки. Звання професора присвоювати виключно доктору наук, який розробив і втілює власну наукову концепцію, а не кандидату наук, оскільки його внесок у науку порівняно скромніший. Доцентом не може бути особа, яка не має ступеня кандидата наук.

- ◆ Я взагалі не розумію, для чого ставлять ці вимоги: робота в університеті або науковій установі, певний стаж роботи на посаді в університеті або науковій установі. Адже в коледжах теж працюють люди, які мають науковий ступінь кандидата наук, та свої звання: викладач вищої категорії, методист. При отриманні можливості працювати у вузі 3-4 рівня акредитації їм для отримання доцента чи надбавок потрібен науково-педагогічний стаж, якого вони не мають через те, що коледж має 1-2 рівень акредитації і там лише йде педагогічний стаж. Якась нестиковка взагалі. Ведучи педагогічну (пари, лекції, атестуючись кожні 5 років) і наукову діяльність, люди пишуть і захищають дисертації, беруть участь у конференціях, публікуються у фахових виданнях, – вони мають на кілька порядків меншу зарплату, ніж простий асистент в університеті, який навіть не має права читати лекції. При тому, для здобуття звання доцента їх примушують працювати не менше ніж 5 років для отримання науково-педагогічного стажу. НОНСЕНС! Невже це такі різні освіти????
- ◆ Коментар до наукометрії: є напрямки, які дозволяють друкуватися лише в Україні, або ж навпаки – автор зв'язаний авторським правом з іншими співавторами (великим експериментальними групами) і не може, наприклад, публікувати результати в українських журналах. Те, що може додати головного болю, і, на жаль, стати механізмом маніпуляцій – диференціація умов до кандидатів-здобувачів вченого звання залежно від напрямку наукової діяльності. Вимога однакового переліку для присудження вченого звання в режимі «must have» до філолога та «природничника» – нонсенс. Це ж саме стосується і умов на здобуття вченого ступеня.
- ◆ Можна було б впровадити громадську діяльність здобувача: учасник якихось громадських організацій, організатор якихось наукових заходів (конференцій, семінарів). Це могло б бути вимогою на вибір здобувача. А то як виконувати якусь громадську роботу, то ніхто не хоче. Це могло б стати певним мотиватором.
- ◆ Вимога пред'явлення сертифіката з іноземної мови того чи іншого комерційного екзаменаційного центру є приводом для звинувачення акредитаційної комісії у корупції.
- ◆ Головні якості дослідника, викладача – вміння мислити, ставити і розв'язувати проблеми, бути організованим, вміти навчати і ви-

ховувати, і все це – передусім рідною мовою, тому ставити його атестацію в залежність від знання іноземної мови абсурдно. Такі вимоги є дискримінаційними щодо української мови і меншوارтісними відносно іноземної мови і науки (особливо якщо врахувати, що в жодній країні не висувуються аналогічні вимоги щодо володіння українською мовою, а іноземці при контактах з українськими вченими користуються переважно максимум слабенькою російською). Крім того, наукові результати в певних науках (зокрема економіці) в першу чергу спрямовані на розв'язання українських проблем, повинні формулюватися переважно українською мовою і бути доступними для якнайширшого кола українських громадян безвідносно до володіння ними іноземною мовою.

- ◆ Многие элементы избыточны (язык) или бессмысленны (работа на должности... – а как быть с производственниками??? Или им увольняются с производства???) На мой взгляд, существенны следующие требования: наличие ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОПЫТА (не менее 3-х лет; не может быть эффективным преподавателем тот, кто не знает реальных условий внедрения своих результатов!!!); наличие базы (предприятия, лаборатории, клиники и т.п.) для выполнения исследований (кроме «чистых» теоретиков, которым, кроме листа бумаги, ничего не нужно); наличие научных публикаций и наукометрических индексов (не важно, в какой именно наукометрической базе индексируются публикации, важно, чтобы они были интересны хоть кому-то, кроме автора!!!); ОБЯЗАТЕЛЬНОЕ наличие внедрения (для прикладников – акта внедрения, для «чистых» теоретиков – хотя бы цитирования в работах ДРУГИХ авторов или того же индекса Хирша). Ну а ценность и новизну (научную и практическую) пусть рассматривает Совет.
- ◆ Наразі науковий ступінь отримується після захисту дисертації (яка передбачає одночасно певну кількість опублікованих наукових праць у фахових виданнях). А для отримання вченого звання – знову кілька публікацій, англійська і т. ін. Що ж тоді таке вчене звання, за що надається – за рік роботи на посаді доцента + 5 статей (без рецензування) – у чому зміст такого звання? Я вважаю, що достатньо лише наукового ступеня + почесний статус професора. Ще простіше – скопіювати те, що вже працює, скажімо, в Німеччині чи США.

Державні вчені звання доцента, старшого дослідника і професора відіграють помітну роль у кар'єрі українських науковців та освітян. У 2016 році впроваджено нові жорсткі вимоги до здобувачів учених звань, пов'язані з наявністю міжнародних публікацій, сертифіката з англійської мови та проходженням закордонного стажування.

Публікація висвітлює ключові проблеми нових вимог, демонструє діапазон варіантів рішень зі зміни системи вчених звань з метою вирішення цих проблем. Розглянуто сукупність заходів із реформи системи вчених звань в Україні, яка допоможе наблизити цю систему до найкращого світового досвіду, зокрема зменшити рівень державного регулювання у цій сфері.

Ніколаєв Євген Борисович – кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана.

Член організаційного комітету щорічного Всеукраїнського молодіжного конкурсу «Новітній інтелект України».

Член редколегії наукового електронного журналу «Молодіжний економічний дайджест».

Учасник Робочої групи Міністерства освіти і науки України з розробки рекомендаційних документів щодо вимог допуску до захисту дисертацій, наукового видавництва та оцінки наукових результатів.

Персональний сайт: www.skeptic.in.ua